

جایگزینی ارزن به جای ذرت و تاثیر چربی حیوانی (پیه) بر عملکرد مرغهای تخمگذار

جواد پوررضا* و مهدی مهرشاد**

چکیده

ارزش غذایی و تاثیر جایگزینی ارزن به جای ذرت و نیز تاثیر چربی حیوانی (پیه) در جیره مرغهای تخمگذار، در دو آزمایش مورد مطالعه قرار گرفت. در آزمایش اول، انرژی قابل سوخت و ساز حقیقی و تصحیح شده برای ازت (TMEn) پیه و ارزن، نیز قابلیت هضم ماده خشک، پروتئین، چربی و الیاف خام ارزن غریبال شده و نشده به روش سیالند اندازه گیری شد. در آزمایش دوم، اثر جایگزینی سطوح مختلف ارزن (۰، ۲۵، ۵۰ و ۷۵ درصد) به جای ذرت و به کارگیری چربی حیوانی (پیه) در مقادیر صفر، ۳ و ۶ درصد و نیز تاثیر عمل آوری ارزن (آسیاب شده و نشده) در مرغهای تخمگذار سویه های لاین، از سن ۲۶ تا ۳۸ هفتگی در قالب طرح کاملاً تصادفی به روش فاکتوریل مورد بررسی قرار گرفت. معیارهای مورد سنجش، تولید تخم مرغ، وزن و بازده تخم مرغ، مصرف غذا و ضریب تبدیل غذا بودند. نتایج آزمایش اول نشان داد که غریبال کردن ارزن، TMEn را افزایش می دهد. افزودن چربی حیوانی باعث افزایش معنی دار ($P < 0/05$) قابلیت هضم الیاف خام گردید. نتایج آزمایش دوم نشان داد که آسیاب کردن ارزن تاثیر معنی داری بر عملکرد مرغهای تخمگذار ندارد. آسیاب کردن باعث بهبود نسبی ضریب تبدیل غذا شد. جایگزینی ارزن به جای ذرت در تمام سطوح باعث افزایش معنی دار ($P < 0/05$) وزن، تولید، بازده تخم مرغ و مصرف غذا شد. افزودن پیه به جیره ها ضریب تبدیل غذا را به طور معنی داری ($P < 0/05$) بهبود بخشید. مصرف غذا در اثر افزودن ۶ درصد پیه به طور معنی داری ($P < 0/05$) افزایش یافت.

واژه های کلیدی - ارزن، پیه، مرغ تخمگذار، انرژی قابل سوخت و ساز، میزان تخمگذاری

مقدمه

در حال حاضر قسمت عمده ای از مواد اولیه لازم در تغذیه طیور از خارج وارد می شود و این موضوعی است که باید مورد توجه قرار گیرد. شناخت و استفاده بهینه از منابع موجود در کشور می تواند گامی در جهت کاهش واردات این گونه مواد اولیه باشد. ارزن از جمله مواد اولیه ایست که می تواند در جیره طیور به کار رود، ولی در مورد استفاده و تعیین ارزش غذایی آن برای طیور مطالعات گسترده ای در ایران انجام نپذیرفته است.

امکان کشت و تولید این غله در شرایط آب و هوایی ایران به خوبی وجود دارد. برخی از محققان انرژی قابل سوخت و ساز ارزن را اندکی کمتر از ذرت گزارش کرده اند (۲۶، ۱۷، ۹ و ۴) و این در حالی است که محققین دیگر (۴۰ و ۶) انرژی آن را بیشتر از مقادیر اعلام شده توسط NRC می دانند. میزان پروتئین ارزن نیز بیشتر از ذرت گزارش شده است (۳۴ و ۱۷). ارزن منبع خوبی از اسیدهای

* دانشیار گروه علوم دامی، دانشکده کشاورزی، دانشگاه صنعتی اصفهان

** دانشجوی سابق کارشناسی ارشد علوم دامی، دانشکده کشاورزی، دانشگاه صنعتی اصفهان

این آزمایش به منظور تعیین ارزش غذایی (قابلیت هضم الیاف خام، چربی، ماده خشک، پروتئین و انرژی قابل سوخت و ساز) ارزش عمل آوری شده و نشده و نیز بررسی امکان جایگزینی ارزش به جای ذرت در جیره مرغهای تخمگذار به اجرا درآمد. ضمناً تأثیر پیه و اثر متقابل آن با ارزش برای مرغهای تخمگذار مورد مطالعه قرار گرفت.

مواد و روشها

ارزن به کار برده شده از نوع ارزن معمولی *Panicum miliaceum* بود. در آزمایش اول ترکیب شیمیایی ارزن شامل پروتئین خام، چربی، الیاف خام و ماده خشک به روش AOAC (۱) تعیین گردید. انرژی قابل سوخت و ساز حقیقی تصحیح شده برای ازت، قابلیت هضم الیاف خام، چربی و پروتئین ارزن و نیز انرژی قابل سوخت و ساز پیه و پوسته برنج به روش سیبالد (۳۷) اندازه گیری شد. جهت بررسی تاثیر غربال کردن ارزن بر انرژی قابل سوخت و ساز، این انرژی با ارزش غربال شده و نشده اندازه گیری گردید. برای تعیین قابلیت هضم پروتئین، به لحاظ مشکل بودن جدا سازی ازت ادراری و ازت بامنشاء اسید اوریک، بنابر توصیه اسکات و همکاران (۳۰)، میزان ازت ادرار با منشاء اسید اوریک ۸۰ درصد فرض شد و مابقی ازت جهت تعیین قابلیت هضم پروتئین مورد استفاده قرار گرفت. از آنجا که امکان چسبندگی چربی در جداره قیف سیبالد وجود داشت، مخلوطی از ارزن آسیاب شده و چربی در سطوح ۱۰ و ۲۰ درصد چربی تهیه و جهت تعیین انرژی قابل سوخت و ساز مورد آزمایش با روش سیبالد قرار گرفت. جهت تعیین قابلیت هضم از فرمول زیر استفاده شد.

$$\text{مقدار ماده مغذی قابل دسترس} = \frac{\text{قابلیت هضم واقعی ماده مغذی} \times \text{ماده خشک غذای مصرفی}}{\text{مغذی}}$$

مقدار ماده مغذی قابل دسترس با استفاده از فرمول زیر به دست آمد:

چرب اولئیک، لینولئیک و پالمیتیک است (۳۸). وجود باز دارنده هائی چون تانن (۱۱) اسید فایتیک (۵) و اندکی بازدارنده تریپسین و کیموتریپسین (۲۵ و ۴۱) در ارزن گزارش شده است. بعضی گزارشها (۴ و ۱۳) عدم تأثیر آسیاب کردن ارزن را بر عملکرد طیور نشان می دهند. ولی برخی محققین (۲۵) نشان داده اند که آسیاب کردن ارزن برای طیور مفید است و عملکرد آنها را می افزاید.

جایگزین کردن ارزن به جای ذرت در جیره نیمچه های در حال رشد عملکردی برابر ذرت داشته است، لیکن برخی گزارشها نشان می دهند که بیش از ۳۰ درصد ارزن در جیره باعث کاهش رشد و بدتر شدن بازده تبدیل غذا می گردد (۲۴، ۲۳ و ۳). لویس و سولیوان (۱۸) ارزن معمولی را در جیره مرغان تخمگذار، از سن ۲۸ تا ۴۰ هفتگی با ذرت مقایسه کردند و نشان دادند تولید و وزن تخم مرغ در جیره های حاوی ارزن مشابه ذرت است. در آزمایش دیگری (۱۷) وجود ۳۰ یا ۶۰ درصد ارزن در جیره تأثیر منفی بر عملکرد مرغهای تخمگذار نداشته است. برخی گزارشها (۱۵) کاهش تخمگذاری و افزایش ضریب تبدیل غذا را به دلیل استفاده ۲۷/۵ و ۵۵ درصد ارزن در مقایسه با ذرت نشان می دهند. حد مجاز ارزن در جیره مرغهای تخمگذار حدود ۳۰ درصد گزارش شده است (۲۳، ۱۶ و ۱۵). افزایش وزن تخم مرغ به دلیل افزایش چربی، به خصوص چربیهای که اسیدلینولئیک بیشتری دارند، گزارش شده است (۳۶ و ۳۵). کشاورز و ناکاجیما (۱۴) نشان دادند که افزودن ۴ درصد روغن ذرت به جیره، وزن تخم مرغ را افزایش می دهد. تأثیر مثبت پیه و یا مخلوطی از چربی حیوانی و گیاهی بر مصرف غذا و ضریب تبدیل غذا نشان داده شده (۳۳) و این در حالی است که جری و همکاران (۱۲) عدم تأثیر مقادیر مختلف پیه را بر درصد تخمگذاری و وزن تخم مرغ گزارش کرده اند. نتایج بعضی آزمایشها نشان دهنده تأثیر مثبت چربی حیوانی بر وزن تخم مرغ می باشد (۴۳ و ۲۲) در صورتی که سایر محققین عدم تأثیر چربی حیوانی بر وزن و تولید تخم مرغ را گزارش نموده اند (۳۱ و ۱۰ و ۲).

برنامه مدل خطی (General Linear model) زیر برنامه همبستگی (۲۹) استفاده گردید. همچنین جهت آزمون میانگینها از آزمون چند دامنه دانکن استفاده شد.

نتایج و بحث

انرژی قابل سوخت و ساز حقیقی تصحیح شده برای ازت و قابلیت هضم ماده خشک، پروتئین، چربی و الیاف خام ارزن در جدول ۲ نشان داده شده است. انرژی حقیقی ارزن غربال شده و آسیاب نشده به طور معنی دار ($P < 0/05$) بیشتر از ارزن غربال شده و دانه کامل ارزن غربال نشده بود. همچنین وجود ۲۰٪ چربی باعث افزایش معنی دار ($P < 0/05$) انرژی قابل سوخت و ساز حقیقی ارزن شد. بیشترین قابلیت هضم ماده خشک مربوط به ارزن همراه با ۲۰ درصد پیه بود. اختلاف معنی دار در قابلیت هضم ماده خشک بین آسیاب و غربال کردن و نکردن وجود نداشت. اختلاف در قابلیت هضم پروتئین و چربی معنی دار نبود، اگرچه بیشترین قابلیت هضم الیاف خام مربوط به ارزن همراه با ۱۰ درصد پیه بود. غربال کردن ارزن باعث افزایش چشمگیر ولی غیر معنی دار الیاف خام گردید. افزودن پیه باعث افزایش معنی دار ($P < 0/05$) الیاف خام ارزن شد.

افزایش در انرژی قابل سوخت و ساز و قابلیت هضم ماده خشک و الیاف خام به دلیل افزودن چربی، احتمالاً "مربوط به اثر کمکی (Synergism) چربی بر چربی و اجزای غیر چربی جیره به واسطه کاهش سرعت عبور غذا از دستگاه گوارش است. چنین تأثیری توسط سایر محققین (۲۷ و ۱۹ و ۷ و ۸) گزارش شده است. عدم تأثیر چربی بر افزایش قابلیت هضم پروتئین مغایر با سایر گزارشها است (۳۲ و ۱۲) که دلیل آن می‌تواند تخمین ازت اداری با منشاء اسید اوریک به جای اندازه گیری آن در این آزمایش باشد.

از آنجا که تأثیر چربی بر اجزای کم کیفیت جیره بیشتر است، بنابراین ارزن با درصد الیاف خام بیشتر توانسته است بهتر تحت تأثیر چربی قرار گرفته باشد و لذا بهتر هضم گردیده است. این نتایج مؤید گزارش ماتیوزوسل (۲۰) و رید (۲۸) می‌باشد.

$$Tx = Ix - (Fx + Ux) + (Fmx + Uex)$$

ماده مغذی قابل دسترس حقیقی $Tx = x$

مقدار Ix که در چینه دان پرنده تغذیه شده قرار داده می‌شود

مقدار x دفع شده در پرنده تغذیه شده $(Fx + Ux) =$

مقدار x دفع شده در پرنده تغذیه نشده $(Fmx + Uex) =$

در آزمایش دوم از ۳۸۴ قطعه مرغ تخمگذار سویه های لاین پس از یک دوره آمارگیری ۴ هفته‌ای از تولید تخم مرغ آنان از سن ۲۶ تا ۳۸ هفتگی، استفاده شد. هر یک از ۲۴ جیره آزمایشی برای مدت ۱۲ هفته به ۴ تکرار که در هر تکرار ۴ مرغ وجود داشت خوراندند. وزن و تولید تخم مرغ همه تکرارهای آزمایشی تقریباً یکسان بود. برای تنظیم جیره‌ها، از ترکیب شیمیائی تعیین شده در آزمایشگاه برای ارزن و پیه استفاده گردید. ترکیب شیمیائی سایر مواد اولیه از جداول تجزیه مواد غذایی NRC (۲۱) استفاده شد. مقدار اسید لینولئیک ارزن براساس گزارش هالس و همکاران (۱۱) ۰/۶ در نظر گرفته شد. در جیره‌های آزمایشی ارزن به صورت آسیاب شده و نشده در سطوح صفر، ۲۵، ۵۰ و ۷۵ درصد جایگزین ذرت گردید. پیه نیز در سطوح صفر، ۳ و ۶ درصد به جیره‌ها اضافه شد. در جیره‌های حاوی پیه از پوسته برنج به عنوان یک ماده بی ارزش جهت تعادل میزان انرژی استفاده گردید. تمام جیره‌ها از لحاظ انرژی و پروتئین به صورت محاسبه‌ای یکسان بودند. ترکیب جیره‌های آزمایشی در جدول ۱ نشان داده شده است. مرغها طی دوره آزمایش طبق برنامه واکسینه می‌شدند و تمام شرایط نگهداری مرغ تخمگذار برای آنها فراهم بود. در دوره آزمایش، میزان ماهیانه مصرف غذا، درصد تخمگذاری و وزن تخم مرغ با توزین تخم مرغهای جمع آوری شده طی سه روز و هر ۱۵ روز یکبار محاسبه می‌گردید. در شروع و پایان آزمایش مرغهای هر تکرار توزین شدند تا تغییر وزن آنها طی دوره آزمایش مورد بررسی قرار گیرد. ضریب تبدیل غذا از تقسیم غذای مصرفی بر مقدار تخم مرغ تولیدی برای هر تکرار محاسبه گردید.

جهت تجزیه آماری اطلاعات از برنامه آماری SAS زیر

جدول ۱- ترکیب و اجزاء جیره های آزمایشی^(۱)

میزان چربی در جیره												
٪۶				٪۳				٪۰				
٪۰	٪۲۵	٪۵۰	٪۷۵	٪۰	٪۲۵	٪۵۰	٪۷۵	٪۰	٪۲۵	٪۵۰	٪۷۵	
میزان جایگزینی ارزن اجزای مشکله /٪												
۱۳	۲۶	۳۹	۵۲	۱۵/۲	۳۰/۴	۴۵/۶	۶۰/۸	۱۷/۲۵	۳۴/۵	۵۱/۷۵	۶۹	ذرت
۳۹	۲۶	۱۳	-	۴۵/۶	۳۰/۴	۱۵/۲	-	۵۱/۷۵	۳۴/۵	۱۷/۲۵	-	ارزن
۱۷	۱۸	۱۸/۶	۱۹/۶	۱۵/۴	۱۶/۰	۱۷/۰	۱۷/۹	۱۳/۳	۱۴/۳	۱۶/۰	۱۶/۵	کنجاله سویا
۶	۶	۶	۶	۳	۳	۳	۳	-	-	-	-	پیه
۷/۱۹	۶/۸۹	۶/۵	۹۵/۷۹	۳/۲	۳/۲	۲/۴	۱/۷	۲/۹۱	۳/۳	۲/۰۰	۱/۸۱	پوسته برنج
۴	۴	۴	۴	۴	۴	۴	۴	-	-	-	-	ماسه
۰/۰۶	۰/۰۶	۰/۰۶	۰/۰۶	۰/۰۵	۰/۰۵	۰/۰۵	۰/۰۵	۰/۰۴	۰/۰۴	۰/۰۴	۰/۰۴	متیونین
روغن												
۱/۲	۰/۵	۰/۲	-	۱	۰/۴	۰/۲	-	۲/۲	۰/۸۱	۰/۴۱	۰/۱	آفتابگردان
۱۲/۵۵	۱۲/۵۵	۱۲/۵۵	۱۲/۵۵	۱۲/۵۵	۱۲/۵۵	۱۲/۵۵	۱۲/۵۵	۱۲/۵۵	۱۲/۵۵	۱۲/۵۵	۱۲/۵۵	جیره ثابت ^(۲)
۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	جمع
ترکیبات محاسبه شده												
۲۶۹۰	۲۶۹۷	۲۷۰۵	۲۶۹۹	۲۷۰۸	۲۶۹۵	۲۶۹۵	۲۶۹۹	۲۶۹۶	۲۶۹۹	۲۶۹۹	۲۶۹۷	انرژی قابل سوخت و ساز (Kcal/kg)
۱۴/۰	۱۴/۰	۱۴/۰	۱۴/۰	۱۴/۰	۱۴/۰	۱۴/۰	۱۴/۰	۱۴/۰	۱۴/۰	۱۴/۰	۱۴/۰	پروتئین خام (٪)
۸/۵۳	۷/۷	۶/۸۵	۶/۲۴	۱۰/۵۹	۶/۳۴	۵/۳۶	۴/۵۸	۹/۵۵	۶/۶۷	۵/۶۴	۴/۷۶	فیبر خام (٪)
۱/۰۲	۱/۰۳	۱/۲۲	۱/۳۸	۱/۰۴	۱/۰۵	۱/۲۷	۱/۴۷	۱/۰۶	۱/۰۸	۱/۳۲	۱/۵۵	اسید لینولئیک (٪)
۰/۵۴	۰/۵۴	۰/۵۴	۰/۵۴	۰/۵۴	۰/۵۴	۰/۵۴	۰/۵۴	۰/۵۴	۰/۵۴	۰/۵۴	۰/۵۵	متیونین + سیستین (٪)
۰/۱۳	۰/۸۲	۰/۸۰	۰/۸۰	۰/۸۱	۰/۸۰	۰/۷۹	۰/۷۷	۰/۷۹	۰/۷۸	۰/۷۷	۰/۷۵	لیزین (٪)
۰/۸۷	۰/۹۱	۰/۹۴	۰/۹۸	۰/۸۵	۰/۸۹	۰/۹۳	۰/۹۷	۰/۸۲	۰/۸۷	۰/۹۲	۰/۹۶	آرژنین (٪)
۳/۰۸	۳/۰۸	۳/۰۸	۳/۰۸	۳/۰۸	۳/۰۸	۳/۰۸	۳/۰۸	۳/۰۸	۳/۰۸	۳/۰۸	۳/۰۸	کلسیم (٪)
۰/۲۴	۰/۲۳	۰/۲۳	۰/۲۲	۰/۲۴	۰/۲۴	۰/۲۳	۰/۲۳	۰/۲۵	۰/۲۴	۰/۲۴	۰/۲۳	فسفر قابل دسترس (٪)
۰/۱۶	۰/۱۶	۰/۱۶	۰/۱۶	۰/۱۶	۰/۱۶	۰/۱۶	۰/۱۶	۰/۱۵	۰/۱۶	۰/۱۶	۰/۱۶	سدیم (٪)

(۱) هر جیره آزمایشی به دو صورت تهیه که در یکی ارزن به صورت آسیاب شده و در دیگری به صورت آسیاب نشده مورد استفاده قرار گرفت.

(۲) جیره ثابت شامل اجزاء غذائی زیر بود:

پودر ماهی ۲٪، پودر یونجه ۲٪، آرد صدف ۷/۵٪، منوفسفات کلسیم ۲۵/۰٪، مکمل ویتامین و مواد معدنی ۵/۰٪ و نمک ۳/۰٪.

جدول ۲- مقایسه (TME_n) و قابلیت هضم واقعی نمونه های ارزن

نوع ماده غذایی	TME _n (kcal/kg)	ماده خشک (%)	پروتئین (%)	چربی (%)	الیاف خام (%)
ارزن غریبال شده، آسیاب نشده ^(۲)	۳۲۶.۰ ^{b(۳)}	۸۶/۱ ^{ab}	۸۵/۴	۸۴/۳	۰/۱۵۷ ^b
ارزن غریبال نشده	۳۰۲۴ ^d	۸۰/۹ ^b	۸۹/۴	۸۴/۲	۴/۰۸ ^b
ارزن غریبال شده	۳۲۳۶ ^c	۸۲/۳ ^b	۸۱/۵	-	-
ارزن غریبال شده با ۲۰٪ پیه	۴۳۰.۳ ^a	۸۸/۹ ^a	۸۹/۰	-	-
ارزن غریبال شده با ۱۰٪ پیه	۳۲۶.۰ ^b	۸۶/۱ ^{ab}	۸۶/۰	۹۵/۵	۲۰/۳۴ ^a
خطای معیار ^(۴) (SE)	±۵۷/۸۴	±۳/۱	±۴/۹۶	±۵/۸	±۴/۶۳

(۱) انرژی قابل سوخت و ساز واقعی تصحیح شده برای ازت

(۲) در سایر جیره ها ارزن به صورت آسیاب شده است.

(۳) در هر ستون، ارقامی که دارای حروف مشابه نیستند، با یکدیگر اختلاف معنی داری دارند ($P < 0/05$).

(۴) Standard Error

ضریب تبدیل غذا با وجود ۶ درصد پیه در جیره به دست آمد. نتایج به دست آمده برای اثر آسیاب کردن مؤید سایر گزارشها (۲۶، ۱۳ و ۴) می باشد که بیان می دارند طیور به خوبی از ارزن آسیاب نشده استفاده می کنند. نتایج مربوط به تأثیر ارزن بر مصرف غذا مغایر با گزارش پوروشوهمان و ناتانام (۲۳) است زیرا آنها نشان دادند که مصرف ارزن در جیره مرغهای تخمگذار باعث کاهش مصرف غذا گردید. دلیل کاهش مصرف غذا به واسطه افزودن پیه به جیره ها را می توان به خاصیت انرژی زائی چربیها و نیز بهره برداری بهتر غذا به واسطه کاهش سرعت عبور آن از دستگاه گوارش و در نتیجه تأمین بهتر انرژی مورد نیاز مرغها دانست. چنین اثری توسط بسیاری از محققین گزارش شده است (۲۸، ۱۹، ۸ و ۷).

تأثیر افزایش ارزن جیره بر وزن، تولید و بازده تخم مرغ مثبت و باعث افزایش این معیارها شد. این نتایج مؤید سایر تحقیقات به عمل آمده در مورد افزایش سطح جایگزینی ارزن به جای ذرت است (۱۸، ۱۷ و ۱۳). دلیل احتمالی آن بهتر بودن کیفیت

کاهش قابلیت هضم ماده خشک در ارزن آسیاب شده نشانگر آن است که مرغهای تخمگذار به خوبی می توانند از ارزن آسیاب نشده استفاده کنند. این نتیجه، گزارشهای سایر محققین (۱۳ و ۴) مبنی بر عدم نیاز به آسیاب کردن ارزن برای طیور را تأیید می کند. تأثیر سطوح مختلف ارزن و چربی بر عملکرد مرغهای تخمگذار در جدول ۳ نشان داده شده است. اختلاف معنی داری بین تولید، وزن و بازده تخم مرغ و نیز مصرف غذا و ضریب تبدیل غذا به دلیل آسیاب کردن ارزن مشاهده نشد.

افزایش ارزن در جیره باعث افزایش معنی دار ($P < 0/05$) تولید، وزن و بازده تخم مرغ گردید. همچنین ارزن باعث افزایش معنی دار ($P < 0/05$) مصرف غذا شد. با این که افزودن ارزن ضریب تبدیل غذا را بهبود بخشید ولی اختلاف بین جیره ها معنی دار نبود.

اختلاف بین تولید، وزن و بازده تخم مرغ به دلیل افزودن چربی به جیره ها معنی دار نبود، مصرف خوراک و ضریب تبدیل غذا در اثر افزایش چربی معنی دار ($P < 0/05$) شد و بهترین

جدول ۳- تأثیر عمل آوری، سطوح جایگزینی ارزن به جای ذرت و کاربرد چربی بر تولید تخم مرغ، وزن تخم مرغ، بازده تخم مرغ، مصرف غذا و ضریب تبدیل غذا در کل دوره آزمایش

عوامل اصلی	تولید تخم مرغ (%)	وزن تخم مرغ (گرم)	بازده تخم مرغ (مرغ/روز/گرم)	مصرف غذا (مرغ/روز/گرم)	ضریب تبدیل غذا (گرم غذا/گرم تخم مرغ)
عمل آوری					
آسیاب شده	۸۳/۱	۵۶/۱	۴۶/۶	۹۶/۲	۲/۰۷
آسیاب نشده	۸۲/۸	۵۵/۹	۴۶/۲	۹۵/۷	۲/۰۷
خطای معیار	±۰/۵۰	±۰/۵۰	±۰/۵۲	±۱/۵۰	±۰/۰۳
سطوح جایگزینی					
۰	۸۲/۴b ^(۱)	۵۴/۶b	۴۵/۰b	۹۴/۷b	۲/۱۱
۲۵	۸۳/۷a	۵۶/۱a	۴۷/۰a	۹۷/۰a	۲/۰۷
۵۰	۸۲/۵b	۵۶/۳a	۴۶/۵ab	۹۵/۶b	۲/۰۶
۷۵	۸۳/۱ab	۵۷/۰a	۴۷/۳a	۹۶/۴a	۲/۰۵
خطای معیار	±۰/۰۷	±۰/۰۷۳	±۱/۰۵	±۲/۱	±۰/۰۵
سطوح چربی					
۰	۸۲/۷	۵۵/۹	۴۶/۳	۹۸/۲a	۲/۱۲a
۳	۸۳/۴	۵۶/۲	۴۶/۹	۹۶/۴a	۲/۰۷ab
۶	۸۲/۷	۵۵/۸	۴۶/۲	۹۳/۳b	۲/۰۲b
خطای معیار	±۰/۰۶	±۰/۰۶	±۱/۰۳	±۱/۸	±۰/۰۴

(۱) در هر ستون میانگین‌هایی که دارای حروف مشابه نیستند، اختلاف معنی دار دارند ($P < 0/05$)

ضریب تبدیل غذا با افزایش سطح ارزن جیره بهبود نشان داد ولی اختلافات معنی دار نبود. این امر مؤید برخی گزارشها (۱۸ و ۴۲) مبنی بر عدم تأثیر معنی دار ارزن بر ضریب تبدیل غذا می باشد. در عین حال گزارشهایی وجود دارد که نشان می دهد ارزن باعث بهبود معنی دار ضریب تبدیل غذا در مرغهای تخمگذار گردیده است (۱۷ و ۱۳). افزودن چربی باعث کاهش معنی دار مصرف غذا و بهبود

پروتئین و اسیدهای آمینه ارزن نسبت به ذرت و سایر غلات گزارش شده است. نتیجه به دست آمده در مورد تولید تخم مرغ با آنچه که توسط لوئیس و سولیوان (۱۸)، کومار و همکاران (۱۷) و ردی (۲۶) گزارش شده مغایرت دارد زیرا آنها کاهش و یا تغییر نکردن تولید تخم مرغ را با وجود ارزن در جیره مشاهده کردند. این امر احتمالاً مربوط به اختلاف واریته های ارزن مورد استفاده و سن مرغها می باشد.

جدول ۴- اثرات متقابل سطح جایگزینی ارزن به جای ذرت و عمل آوری آن بر تولید تخم مرغ، وزن تخم مرغ،

بازده تخم مرغ، مصرف خوراک و ضریب تبدیل خوراک در کل دوره

سطح جایگزینی ارزن (%)	نوع عمل آوری ارزن	تولید تخم مرغ (%)	وزن تخم مرغ (گرم)	بازده تخم مرغ (روز/مرغ/گرم)	مصرف خوراک (روز/مرغ/گرم)	ضریب تبدیل خوراک (تخم مرغ/خوراک)
۰	آسیاب شده	۸۲/۴	۵۴/۶ ^{b(۱)}	۴۵/۰ ^b	۹۶/۸	۲/۱۶
۲۵	"	۸۳/۴	۵۶/۱ ^{ab}	۴۶/۸ ^{ab}	۹۸/۴	۲/۱۱
۵۰	"	۸۳/۴	۵۶/۵ ^{ab}	۴۷/۱ ^{ab}	۹۵/۶	۲/۰۳
۷۵	آسیاب نشده	۸۳/۲	۵۷/۳ ^a	۴۷/۷ ^a	۹۴/۲	۲/۰۰
۰	"	۸۲/۴	۵۴/۶ ^b	۴۵/۰ ^b	۹۲/۷	۲/۰۶
۲۵	"	۸۴/۱	۵۶/۱ ^{ab}	۴۷/۲ ^{ab}	۹۵/۷	۲/۰۳
۵۰	"	۸۱/۶	۵۶/۱ ^{ab}	۴۵/۸ ^{ab}	۹۵/۶	۲/۰۹
۷۵	"	۸۳	۵۶/۶ ^{ab}	۴۷/۰ ^{ab}	۹۸/۷	۲/۱۰
	خطای معیار ^(۱) (SE)	±۱/۰	±۱/۱	±۲/۱	±۳	±۰/۰۷

(۱) در هر ستون، ارقامی که دارای حروف مشابه نیستند، با یکدیگر اختلاف معنی دار دارند ($P < 0/05$).

Standard Error (۲)

مرغ، مصرف غذا و ضریب تبدیل غذا ندارد و ارزن آسیاب نشده به خوبی توسط مرغهای تخمگذار مورد استفاده قرار می‌گیرد. اثرات متقابل ارزن و چربی بر تمام معیارهای مورد مطالعه معنی دار ($P < 0/05$) بود که نشان می‌دهد این دو عامل در حضور یکدیگر بهتر می‌توانند عملکرد مرغهای تخمگذار را بهبود بخشند. بهترین وزن و بازده تخم مرغ و نیز ضریب تبدیل غذا با ۷۵ درصد جایگزینی ارزن به جای ذرت و ۳ درصد پیه حاصل شد (جدول ۵).

اثرات متقابل عمل آوری (آسیاب شده و نشده)، سطوح چربی و سطوح جایگزینی ارزن برای تمام معیارهای مورد مطالعه معنی دار ($P < 0/05$) بود (جدول ۶). هفتادوپنج درصد جایگزین کردن ارزن آسیاب شده به جای ذرت و سه درصد پیه بالاترین وزن تخم مرغ و بازده تخم مرغ و پایین ترین ضریب تبدیل غذا را حاصل کرد.

ضریب تبدیل غذا گردید که نتایج بسیاری از پژوهشگران را تأیید می‌کند (۳۹، ۳۸، ۱۷ و ۱۳). زیرا چربی به خصوص در سنین بالاتر، با اثرات مثبتی از قبیل اثر انرژی زائی و متابولیسمی مازادی که دارد، عملکرد طیور را بهبود می‌بخشد. گزارشهایی (۱۸ و ۴۲) نیز وجود دارد که تأثیر مثبت چربی بر مصرف غذا و ضریب تبدیل غذا را نشان نمی‌دهد. وجود این اختلافات می‌تواند به اختلاف در واریته های ارزن و ترکیب شیمیائی آنها، اختلاف در ساختار ژنتیکی مرغهای مورد آزمایش و اختلاف در پاره ای شرایط محیطی آزمایشهای مختلف مربوط باشد.

اثرات متقابل عمل آوری و چربی اضافه شده برای هیچ یک از معیارهای مورد مطالعه معنی دار نبود. تنها اثرات متقابل عمل آوری و سطوح ارزن برای وزن تخم مرغ و بازده تخم مرغ معنی دار ($P < 0/05$) بود (جدول ۴) که نشان می‌دهد آسیاب کردن ارزن تأثیر چندانی بر عوامل تولیدی از جمله تولید تخم

جدول ۵- اثرات متقابل سطح جایگزینی ارزن به جای ذرت و سطح چربی در جیره بر تولید تخم مرغ، وزن تخم مرغ، بازده تخم مرغ، مصرف خوراک و ضریب تبدیل خوراک در کل دوره

سطح جایگزینی ارزن (%)	سطح چربی (%)	تولید تخم مرغ (%)	وزن تخم مرغ (گرم)	بازده تخم مرغ (روز/مرغ/گرم)	مصرف خوراک (روز/مرغ/گرم)	ضریب تبدیل خوراک
۰	۰	۸۲/۴ab ^(۱)	۵۵/۳bc	۴۵/۶b	۹۸/۶ab	۲/۱۶a
۰	۳	۸۲/۸ab	۵۴/۱c	۴۴/۸b	۹۳/۲bc	۲/۰۹ab
۰	۶	۸۲/۰ab	۵۴/۳c	۴۴/۶b	۹۲/۴bc	۲/۰۸ab
۲۵	۰	۸۴/۲a	۵۶/۱bc	۴۷/۲ab	۱۰۲/۳a	۲/۱۷a
۲۵	۳	۸۳/۹ab	۵۶/۲abc	۴۷/۲ab	۹۹/۱ab	۲/۱۱a
۲۵	۶	۸۳/۱b	۵۶/۰bc	۴۶/۵ab	۸۹/۸c	۱/۹۳b
۵۰	۰	۸۱/۶b	۵۶/۱bc	۴۵/۸b	۹۴/۷abc	۲/۰۷ab
۵۰	۳	۸۳/۴ab	۵۵/۷bc	۴۶/۴b	۹۵/۷abc	۲/۰۷ab
۵۰	۶	۸۲/۶ab	۵۷/۲ab	۴۷/۲ab	۹۶/۵abc	۲/۰۵ab
۷۵	۰	۸۲/۸ab	۵۶/۳abc	۴۶/۶ab	۹۷/۳abc	۲/۰۹ab
۷۵	۳	۸۳/۵ab	۵۸/۹a	۴۹/۲a	۹۷/۵abc	۲/۰۲ab
۷۵	۶	۸۲/۹ab	۵۵/۸bc	۴۶/۲b	۹۴/۵bc	۲/۰۴ab
خطای معیار ^(۲) (SE)						
±۰/۰۸ ±۳/۶ ±۲/۵ ±۱/۳ ±۱/۲						

(۱) در هر ستون، ارقامی که دارای حروف مشابه نیستند، با یکدیگر اختلاف معنی دار دارند ($P < 0/05$).

(۲) Standard Error

جدول ۶- اثرات متقابل سطوح جایگزینی ارزن به جای ذرت، عامل عمل آوری ارزن و سطح چربی جیره بر تولید تخم مرغ، وزن تخم مرغ، بازده تخم مرغ، مصرف خوراک، ضریب تبدیل خوراک در کل دوره

سطح جایگزینی ارزن (%)	نوع عمل آوری	سطح چربی (%)	تولید تخم مرغ (%)	وزن تخم مرغ (گرم)	بازده تخم مرغ (روز/مرغ/گرم)	مصرف خوراک (روز/مرغ/گرم)	ضریب تبدیل خوراک
۰	آسیاب نشده	۰	۸۱/۸ab ^(۱)	۵۵/۴b	۴۵/۳b	۹۵/۷abc	۲/۱۱ab
۰	"	۳	۸۳/۳ab	۵۳/۹b	۴۴/۹b	۹۳/۱۰abc	۲/۰۷ab
۰	"	۶	۸۲/۲ab	۵۴/۴b	۴۴/۷b	۹۵/۴abc	۲/۰۰abc
۰	آسیاب شده	۰	۸۱/۷ab	۵۵/۴b	۴۵/۳b	۹۵/۵abc	۲/۱۱ab
۰	"	۳	۸۳/۳ab	۵۴/۰b	۴۴/۹b	۹۳/۱abc	۲/۰۷ab

ادامه جدول ۶

۲/۰۰ ^{abc}	۹۵/۴ ^{bc}	۴۴/۶ ^b	۵۴/۴ ^b	۸۲/۲ ^{ab}	۳	"	۰
۲/۰۷ ^a	۱۰۳/۶ ^a	۴۷/۴ ^{ab}	۵۵/۹ ^b	۸۴/۹ ^a	۶	آسیاب نشده	۲۵
۲/۱۲ ^{ab}	۹۹/۵ ^{abc}	۴۷/۱ ^{ab}	۵۶/۵ ^b	۸۳/۳ ^{ab}	۰	"	۲۵
۱/۹۸ ^c	۹۱/۱ ^c	۴۶/۹ ^{ab}	۵۵/۸ ^b	۸۴/۰ ^{ab}	۳	"	۲۵
۲/۱۵ ^a	۱۰۱/۰ ^{ab}	۴۷/۱ ^{ab}	۵۶/۳ ^{۰b}	۸۳/۵ ^{ab}	۶	آسیاب شده	۲۵
۲/۱۰ ^{ab}	۹۸/۷ ^{abc}	۴۷/۲ ^{ab}	۵۵/۹ ^b	۸۴/۵ ^a	۰	"	۲۵
۲/۰۷ ^{ab}	۹۵/۴ ^{abc}	۴۶/۱ ^b	۵۵/۱ ^b	۸۲/۱ ^{ab}	۳	"	۲۵
۲/۱۱ ^{ab}	۹۴/۲ ^{abc}	۴۴/۶ ^b	۵۵/۴ ^b	۸۰/۵ ^b	۶	آسیاب نشده	۵۰
۲/۱۱ ^{ab}	۹۶/۶ ^{abc}	۴۵/۹ ^b	۵۵/۵ ^b	۸۲/۷ ^{ab}	۰	"	۵۰
۲/۰۵ ^{ab}	۹۶/۰ ^{abc}	۴۶/۹ ^{ab}	۵۷/۴ ^{ab}	۸۱/۶ ^{ab}	۳	"	۵۰
۲/۰۳ ^{abc}	۹۵۲/۰ ^{abc}	۴۶/۹ ^{ab}	۵۶/۸ ^b	۸۲/۷ ^{ab}	۶	آسیاب شده	۵۰
۲/۰۲ ^{abc}	۹۴/۸ ^{abc}	۴۷/۰ ^{ab}	۵۵/۸ ^b	۸۴/۱ ^{ab}	۰	"	۵۰
۲/۰۴ ^{ab}	۹۶/۷ ^{abc}	۴۷/۵ ^{ab}	۵۶/۹ ^b	۸۳/۵ ^{ab}	۳	"	۵۰
۲/۰۸ ^{ab}	۹۶/۹ ^{abc}	۴۶/۵ ^{ab}	۵۷/۰ ^b	۸۱/۷ ^{ab}	۶	آسیاب نشده	۷۵
۲/۱۵ ^a	۱۰۳/۵ ^a	۴۸/۳ ^{ab}	۵۶/۹ ^b	۸۵/۰ ^{ab}	۰	"	۷۵
۲/۰۸ ^{ab}	۹۵/۶ ^{abc}	۴۶/۱ ^b	۵۶/۰ ^b	۸۲/۲ ^{ab}	۳	"	۷۵
۲/۱ ^{ab}	۹۷/۷ ^{abc}	۴۶/۶ ^{ab}	۵۵/۶ ^b	۸۳/۸ ^{ab}	۶	آسیاب شده	۷۵
۱/۸۹ ^{bc}	۹۱/۵ ^{bc}	۵۰/۰ ^a	۶۰/۸ ^a	۸۲/۱ ^{ab}	۰	"	۷۵
۲/۰۱ ^{abc}	۹۳/۴ ^{abc}	۴۶/۴ ^{ab}	۵۵/۱ ^b	۸۳/۶ ^{ab}	۳	"	۷۵
±۰/۱۱	±۵/۱	±۳/۶	±۱/۸	±۱/۷	۶	خطای معیار ^(۲) (SE)	

(۱) در هر ستون، ارقامی که دارای حروف مشابه نیستند، با یکدیگر اختلاف معنی دار دارند ($p < 0/05$).

Standard Error (۲)

ارزن می‌تواند حداقل تا ۷۵ درصد جایگزین ذرت در جیره گردد و وجود آن در جیره وزن، بازده و تولید تخم مرغ و ضریب تبدیل غذا را بهبود می‌بخشد. مرغهای تخمگذار می‌توانند به خوبی از پیه در جیره استفاده کنند و وجود پیه باعث بهبود عملکرد و افزایش قابلیت هضم الیاف خام اجزای جیره از جمله ارزن می‌گردد. استفاده از ارزن و پیه در جیره مرغهای تخمگذار توصیه می‌گردد.

وزن بدن مرغها طی دوره آزمایش تحت تأثیر جیره‌ها قرار نگرفت و اختلاف معنی‌دار بین وزنها مشاهده نشد که نشان دهنده این نکته است که مرغها برای تولید بیشتر از ذخایر بدنی استفاده نکرده و نیز وجود چربی و یا ارزن عدم تعادلی در جیره‌ها حاصل نکرده است که باعث کاهش یا افزایش وزن به دلیل ذخیره احتمالی چربی و تأثیر سوء آن بر تولید شده باشد. به‌طور کلی نتایج این آزمایش نشان داد که از ارزن آسیاب نشده می‌توان به خوبی در جیره مرغهای تخمگذار استفاده کرد.

سیاسگزاری

از مسئولین دانشکده کشاورزی و دانشگاه صنعتی اصفهان به خاطر ایجاد تسهیلات لازم و نیز از مسئولین مرکز تحقیقات دامپروری کشور و حوزه معاونت امور دام جهاد سازندگی استان اصفهان به خاطر تأمین بودجه طرح تشکر و قدردانی می‌شود.

منابع مورد استفاده

1. Association of Official Analytical Chemists. 1990. Official Methods of Analysis. 15th. ed. Washington, D. C.
2. Atteh, J. O., S. Leeson and J. D. Summers. 1989. Effects of dietary sources and level of fat on laying hens fed two levels of calcium. Nutr. Rep. Inter. 40(3): 451-463.
3. Baghel, R. P. S. and S. p. Netke. 1982. Studies on the incorporation of kangni (*Setaria italica*) in starter chick diets. Indian J. Anim. Sci. 52(6): 411-417.
4. Burton and Mine. 1961. In History and Nature of Sorghum and Millet. Edited by Huls, J. H. pp. 199. Academic press Inc. New York, 1980.
5. Carr, W. B. 1961. Observation of nutritive value of traditionally grown cereals in Southern Rhodesia. Brit. J. Nutr. 15: 339-343.
6. Chung, R. A. and W. J. Stadelman. 1965. A study of variations in the structure of the hens egg. Brit. Poult. Sci. 6:272-282.
7. DeGroot, G. 1975. Net energy system for chickens. Proceeding, Georgia Nutrition Conference, Atlanta, Georgia, pp. 9-30.
8. Ducke, G. E. and A. O. Evanson. 1972. Inhibition of gastric motility by duodenal contents in turkeys. Poult. Sci. 51:1625--1636.
9. Fancher, B. I., L. S. Jensen and R. L. Smith. 1987. Metabolizable energy content of peral millet. Poult. Sci. 66:1693-1696.
10. Horani, F. and J. L. Sell. 1977. Effect of Beed grade animal fat on laying hen performance and on metabolizable energy of rations. Poult. Sci. 56:1972-1980.
11. Hulse, J., E. M. Laying and O. Pearson. 1980. Sorghum and Millets. Their Composition and Nutritive Value. Academic press, London.
12. Gerry. L., L. Sell, J. Tensaca and G. L. Bales. 1979. Influence of dietary fat on energy utilization by laying hens. Poult. Sci. 58:900-905.
13. Karunajeewa, H. and S. L. Tham. 1984. Choice feeding of replacement pullet on whole grains and subsequent performane on laying hen diets. Brit. Poult. Sci. 25(1):99-109.
14. Keshavarz, K. and K. Nakajima. 1995. The effect of dietary manipulations of energy, protein and fat during

- the growing and laying periods on early egg weight and egg components. Pout. Sci. 74:50-61.
15. Korane, U. N., A. N. Sarag, R. D. Sadekar, A. R. Siroyhia and S. W. Jahagirdar. 1991. Studies on replacement of maize with proso millet in layer ration. Poutl. Advizer, 24(4):37-40.
 16. Korane, U. N., A. N. Sarag, R. D. Sadekar, A. R. Siroyhia and D. N. Dharmadhikari. 1992. Effect of replacement of maize with proso millet on egg yolk pigmentation and egg quality traits. Indian J. Poutl. Sci. 27:144-147.
 17. Kumar, A. X. R., V. R. Reddy, P. V. S. Reddy and P. S. Reddy. 1991. Utilization. of pearl millet for egg production. Brit. Poutl. Sci. 32:463-469.
 18. Luis, E. S. and T. W. Sullivan. 1982. Nutritional value of proso millet in layer diets. Poutl. Sci. 61:1176-1182.
 19. Mateos, G. G. and J. L. Sell. 1980. Influence of graded levels of fat on utilization of pure carbohydrate by the laying hen. J. Nutr. 110: 1894-1903.
 20. Mateos, G. G. and J. L. Sell. 1981. Influence of fat and carbohydrate source on rate of food passage of semipurified diets for laying hens. Poutl. Sci. 60:1925-1930.
 21. National Research Council. 1994. Nutrient Requirements of Poultry. 8th rev. ed. National Academy Press. Washington D. C.
 22. Pour-Reza, J. 1988. Lipid supplementation of laying hen diets deficient in protein and sulphur amino acids. Iran J. Agric. Res. 7:1-22.
 23. Purushoyhaman, M. R. and R. Natanam. 1995. Feeding value of little millet for egg type chicken. Indian J. Poutl. Sci. 30(3): 251-254.
 24. Rao, N. V. R., D. V. Reddy, P. V. S. Reddy and K. P. Reddy. 1984. Effect of replacing maize with variga (*Panicum miliaceum*) on performance of white Leghorn male chicks. Poutl. Adviser, 17(2): 29-31.
 25. Ravindran, G. 1993. Seed protein of millets amino acid composition, protein inhibitors and in-vitro protein digestibility. Food chem. 44(1):13-17.
 26. Reddy, C. V. 1994. Pearl millet in poultry feeding. Feed Inter. June, 26-28.
 27. Reid, B. L. 1983. Tallow for laying hens examined. Feedstuffs, 55(11): 32-36.
 28. Reid, B. L. 1985. Extra calorific value of fat. Proc. Cornel Nutrition Conference for Feed Manufacturers. pp 5-9.
 29. SAS Institute. 1988. SAS/STAT. User's Guide. Release 6.0
 30. Scott, M. L., M. C. Neshiem and R. J. Young. 1982. Nutrition of the Chicken. Scott & Associates, Ithaca, New York.
 31. Sell, J. L., F. Horani and R. L. Johnson. 1976. The extra caloric effect of fat in laying hen rations.

- Feedstuffs, 48:27-29.
32. Sell, J. L. and W. J. Owings. 1984. Influence of feeding supplemental fat by age sequence on the performance of growing turkeys. *Poult. Sci.* 63:1184-1189.
 33. Sell, J. L., C. R. Angel and F. Escibano. 1987. Influence of supplemental fat on weights of eggs and yolks during early egg production. *Poult. Sci.* 66: 1807-1812.
 34. Sharma, B. D., V. R. Sadagopan and V. R. Reddy. 1979. Utilization of different cereals in broiler diets. *Brit. Poult. Sci.* 20:371-378.
 35. Shutze, J. V., L. S. Jensen and J. M. Ginnis. 1959. Factors affecting the metabolizable energy content of poultry feeds. *Poult. Sci.* 38:1247-1250.
 36. Shutze, J. V., L. S. Jensen and J. M. Ginnis. 1962. Accelerated increase in egg weight of young pullets fed practical diets supplemented with corn oil. *Poult. Sci.* 41:1846-1851.
 37. Sibbald, I. R. 1984. The TME System of Feed Evaluation. Research Branch Agriculture Canada, Reprinted 1984.
 38. Singh, S. D. and C. S. Barsaul. 1969. Replacement of maize by coarse grain for growth production in white Leghorn and Rhode Island Red birds. *Indian J. Anim. Sci.* 46:96-99.
 39. Singh, S. D. and C. S. Barsaul. 1977. A note of the efficiency and economics of feeding different cereal grain in growth and production of white Leghorn and Rhode Island Red birds. *Indian J. Anim. Sci.* 47:159-161.
 40. Sullivan, T. W. 1994. Pearl millet in diets of white pekin ducks. *Poult. Sci.* 73:425-435.
 41. Tashro, N., T. Asao, C. Hirata and K. Takahashi. 1991. Purification, characterization and amino acid sequence of foxtail millet trypsin inhibitor. *Agric. and Biol. Chem.* 55(2):419-426.
 42. Trench, H. 1985. Use of foxtail millet in layer diets. *Vet. Argentina*, 2(17) 661-666.
 43. Vogt, H. and S. Harnish. 1976. Comparison of different fats in complete feeds for laying hens. *Archiv-fur Geflugelkunde*, 40(5):168-176.